

Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)

Constantin Papoulidis, Nicodème I' Hagiorite
(1749-1809)

Χ. Κ. Παπαστάθης

doi: [10.12681/makedonika.1058](https://doi.org/10.12681/makedonika.1058)

Copyright © 2015, Χ. Κ. Παπαστάθης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαστάθης Χ. Κ. (1969). Constantin Papoulidis, Nicodème I' Hagiorite (1749-1809). *Μακεδονικά*, 9, 358–360.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.1058>

ὀμιλῆ γιὰ μιὰ ξεχωριστὴ ἀρχιτεκτονικὴ στὸν Λαγκαδᾶ. Κατὰ τὰ ἄλλα προσφέρει πλήρη καὶ καθαρὴ περιγραφὴ τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ χωριοῦ.

Ξεχωρίζει τρεῖς τύπους σπιτιῶν: α) τὸν ἰσόγειο, β) τὸν μονόροφο καὶ γ) τὸν ἐνδιάμεσο. Τὰ κείμενα συνοδεύουν πολλὰς φωτογραφίες μὲ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν τριῶν ἀνωτέρω τύπων: πόρτες, χαγιάτια, τζάκια, κλπ., καὶ πίνακες σχεδίων ὅπου μὲ ἐπιμέλεια δίνονται κατόψεις, προσόψεις κλπ. λαϊκῶν σπιτιῶν. Παραθέτει, τέλος, κατάλογο μὲ «λαϊκὲς τεχνικὲς λέξεις».

*Ακολουθοῦν: Τροφές - Λαϊκὴ μαγειρικὴ (σ. 44-45), Λαϊκὴ φορεσιὰ (σ. 46-53), Λαϊκὴ ὕφαντικὴ (σ. 53-60), ὅπου παρνεθίζονται εἰκόνες μὲ σχέδια ὕφαντῶν. Γεωργικὰ ἐργαλεῖα (σ. 60-67), ὅπου ἀναφέρονται τὰ τοπικὰ ὀνόματά τους καὶ δίνονται τὸ σχῆμα τοῦ καθενὸς σὲ πίνακες σχεδίων. Τὸ μέτρημα τῆς σοδειᾶς (σ. 67-68). Ὄνομασία τῶν ζώων (σ. 68).

Συνεχίζει μὲ τὴν οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ παιδιοῦ (σ. 69-71) καὶ τελειώνοντας μὲ τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου (σ. 71-78).

*Ἐξετάζει μετὰ τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση, τὸ λαϊκὸ δίκαιο (σ. 79-81), τὸν θάνατο (σ. 81-83).

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου μέρους ἐξετάζει τὴν πνευματικὴ ζωὴ. *Αναφέρεται στὴ λαϊκὴ λατρεία (σ. 84-91) καὶ παραθέτει τὰ σχετικὰ μὲ τὶς καθιερωμένους γιορτὲς ἔθιμα. Καταγράφει συνολικὰ ἑβδομήντη ἓνα δημοτικὰ τραγοῦδια (σ. 91-121) κατατάσσοντας τὰ κατὰ τὴ σειρά πού ὑποδεικνύει ἡ γνωστὴ ἔκδοση τῆς Ἀκαδημίας μὲ μουσικὴ καταγραφὴ δύο τραγουδιῶν ἀπὸ τὸ μουσικὸ Σπυρ. Θ. Περιστερῆ.

Τελειώνει τὸ μέρος τῶν Λαογραφικῶν μὲ τὴ λαϊκὴ ἱατρικὴ (σ. 121-122) καὶ μὲ τὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς (σ. 123-126).

*Αναφέρουμε τὸν πλούσιο πίνακα τῶν βοηθημάτων (σ. 130-132) καὶ σημειώνουμε τὴν ἀπουσία ἀπ' αὐτὸν τοῦ λαμπροῦ βιβλίου: Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), Ἔκδοση Β', Θεσσαλονικὴ 1962, τοῦ Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ. Στὶς σελίδες 5, 6, 7 καὶ 8 τοῦ βιβλίου ὑπάρχουν χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὸν Λαγκαδᾶ καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ.

*Ὁ συγγρ., μπορούμε νὰ ποῦμε, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ τοῦ. Προσέφερε κατὰ τὸ δυνατόν πλήρη εἰκόνα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς κωμόπολης πλαισιωμένη ἀπὸ τὰ λαογραφικὰ της. Ἐπέτυχε, παρὰ τὶς δυσκολίες πού οὐναντὰ κάθε μὴ εἰδικὸς τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἔχοντας, προφανῶς, ὑπόψη τῆς ὅλα αὐτὰ καὶ ἐκτιμώντας σωστὰ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Ν. Β. Κοσμῆ τὴν συμπεριέλαβε στὶς σειρὰ τῶν ἐκδόσεών της· τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας αὐτῆς, ἄλλωστε, συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ πρὸς τοὺς οὐκούς της.

N. A. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

Constantin Papoulidis, Nicodème l'Hagiorite (1749-1809), Ἀθήναι (ἀνάπτυχο ἀπὸ τὴν «Θεολογία», τ. ΑΖ' (1966), σ. 294-313, 390-415, 575-590, ΑΗ' (1967), σ. 95-118 καὶ 301-313), 1967, σχ. 8ον, σελ. 102.

*Ἐδῶ καὶ μερικὲς δεκαετίες ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα στράφηκε καὶ πρὸς τὰ μνημεῖα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ἀρκετὲς ἀξιόλογες μελέτες ἐξεδόθησαν καὶ ὑπολείπεται ἀκόμη εὐρὸ πεδίο γιὰ νέες ἐργασίες. Δυστυχῶς δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο γιὰ τὴ θεολογικὴ γραμματολογία τῆς νεοελληνικῆς περιόδου. Ἡ θεολογικὴ κίνηση τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας λανθασμένα θεωρεῖται φτωχικὴ μίμηση τῆς βυζαντινῆς καὶ δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ συστηματικὰ, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. Στὶς ἐξαιρέσεις αὐτὲς συγκαταλέγεται ἡ ἀξιόλογη μελέτη τοῦ κ. Παπουλίδου γιὰ μιὰ ξεχωριστὴ μορφή τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας,

τό Νικόδημο Ἄγιορείτη καί τήν παραδοσιακή κίνηση τῶν Κολλυβάδων στό Ἅγιο Ὅρος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα.

Ἡ μελέτη πρωτοδημοσιεῦτηκε ἑλληνικά στό δημοσιογραφικό ὄργανο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ἀπόστολος Ἀνδρέας»¹ καί συμπληρωμένη μέ νέα στοιχεία τυπώθηκε γαλλικά στή «Θεολογία», ἀπό τήν ὁποία κυκλοφόρησε σέ ἀνάτυπο. Διαιρεῖται σέ τρία βασικά μέρη. Στό πρῶτο μέρος ὁ ο. ἀσχολεῖται μέ τή ζωή καί μαθητεία τοῦ Νικοδήμου στή Νάξο, Σύμωρη καί Ἅγιο Ὅρος, στό δεύτερο μέ τή δράση του στόν Ἄθωνα καί στό τρίτο μέ τήν πλοῦσια συγγραφική του παραγωγή.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Νικοδήμου εἶναι συνυφασμένη μέ τοὺς Κολλυβάδες, γιὰ τοὺς ὁποίους λίγα γνωρίζουμε καί αὐτὰ ἀρκετὰ σκοτεινά. Εἶναι, βέβαια, γνωστὴ ἡ ἀφορμὴ τοῦ κινήματός τους. Στὴ δεύτερη πεντηκονταετία τοῦ 18ου αἰώνα ἀρχίζει νὰ πνέη ἕνας ἀνεμος μεταρρυθμίσεων στό Ἅγιο Ὅρος, μέ τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι ἄσχετη ἡ παρουσία τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη στὴν Ἀθωνίδα Σχολή. Τότε οἱ Ἀγιαννανίτες μοναχοὶ γιὰ νὰ προλαβαίνουν τὴν ἀγορὰ τῶν Καρυῶν μετέθεσαν τὰ μνημόσυνα ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ Σαββάτου στὴν Κυριακή. Ἡ ἐνέργειά τους σκανδάλισε τὸν Καυσοκαλυβίτη διάκονο Νεόφυτο τὸν Πελοποννησιο ποῦ ἄρχιζε ἀμέσως δογματικὸ ἀγῶνα, ἀποβαίνοντας ἔτσι ὁ πρῶτος χρονολογικά Κολλυβάς. Δεύτερη ἀφορμὴ ἔδωσε στὰ 1783 ἡ ἔκδοση ἑνὸς βιβλίου, ἀνωνόμου συγγραφέα, γιὰ τὴ συχνὴ Θεία Μετάληψη, ποῦ τὸ κατεδίκασε ὁ πατριάρχης Γαβριὴλ Δ'. Οἱ διαφωνίες αὐτὲς δημιούργησαν στόν Ἄθωνα δύο σχολές, τοὺς Παραδοσιακοὺς ἢ Κολλυβάδες καί τοὺς λεγομένους «Δυτικούς». Ἀρχηγέτες τῶν πρῶτων ἦταν ὁ πρῶην μητροπολίτης Κορινθίας Μακάριος Νοταρᾶς, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος καί ὁ Νικόδημος Ἄγιορείτης, ποῦ ἀποτελοῦσε τὴν ψυχὴ τοῦ παραδοσιακοῦ κινήματος, τὸν «θεολόγο τῶν Κολλυβάδων», ὅπως χαρακτηριστικὰ τὸν ἀποκαλεῖ ὁ κ. Παπουλίδης. Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων ἐν τέλει καταδικάστηκε καί οἱ περισσότεροὶ τοὺς ἐξορίστηκαν ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὅρος.

Μὲ κέντρο τὴ διαμάχη Κολλυβάδων καί «Δυτικῶν», ὁ συγγρ. μᾶς δίνει ἀνάγλυψη τὴ μορφή καί τὸ ἔργο τοῦ Νικοδήμου καί συνάμα μέ δευδέρκεια ἐξετάζει τὴν ἐποχὴ του καί τίς τότε τάσεις τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψεως. Ἐργάστηκε εὐσυνείδητα, χρησιμοποίησε πλοῦσια βιβλιογραφία, καθὼς καί ἀνεκδοτὲς πηγὲς καί κατάρθρωσε νὰ ὑποτάξῃ τὸ ποικίλο ὕλικό. Στὴν ἐργασία τοῦ κ. Παπουλίδη δὲν ὀφείλουμε μόνο τὴν πρῶτη συστηματικὴ μελέτη γιὰ τοὺς Κολλυβάδες καί τὸ Νικόδημο, ἀλλὰ καί ἀρκετὰ νέα στοιχεία ποῦ μερικὰ θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ἰδιαίτερα. Τὰ θεολογικά προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦν τοὺς Κολλυβάδες δὲν εἶναι μόνο τὰ μνημόσυνα καί ἡ συχνὴ Θεία Μετάληψη, ὅπως νομίζαμε. Εἶναι ταυτόχρονα οἱ Ἅγιες Εἰκόνες, ὁ ἀφορισμός, ὁ μικρὸς καί μεγάλος Ἀγιασμός, τὰ ἅγια Ἄδρα καί Ἀντίδωρο, ἡ κοινωνία ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀνάγνωση τῶν μυστικῶν εὐχῶν. Ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἡ σχέση τῶν Κολλυβάδων μέ τοὺς «νεομάρτυρες» τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἡ ἐπίδρασί τους ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὄχι μόνο στὶς ἑλληνικὲς περιοχὲς ἀλλὰ στὴν Ἀνατολή καί στὶς σλαβικὲς καί ρουμανικὲς χῶρες, καθὼς καί ὁ σύνδεσμός τους μέ τὴ βυζαντινὴ θεολογία τοῦ 14ου αἰώνα καί τοῦ ἔργου τῶν Ἁλ. Παπαδιαμάντη καί Ἁλ. Μοραϊτίδη στόν 20ῦ αἰώνα. Ἀποδεικνύει ἀκόμη ὅτι ὁ Νικόδημος, ἂν καί κατεῖχε τὴ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογικὴ γραμματολογία, δὲν ἦταν ἐπηρεασμένος ἀπὸ αὐτὴν· ὅτι τὸ ἀνωνόμου συγγραφέα βιβλίου γιὰ τὴ συχνὴ Θεία Μετάληψη εἶναι ἔργο τοῦ Μακαρίου Νοταρᾶ καί ὄχι τοῦ Νικοδήμου, στόν ὁποῖον ὁμοῦ ὀφείλουμε τὴν ἐπεξεργασία τῆς β' ἐκδόσεως· ὅτι δὲν ὑπάρχει καμία ἐνδειξὴ πῶς ὁ Νικόδημος ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὸν Ἄθωνα ἢ ὅτι καταδικάστηκε μαζί μέ τοὺς ὑπολοίπους Κολλυβάδες, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Ν. Ἐμμ. Ἀρκάς. Σπουδαία ἐπίσης εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ συγγρ. στό τρίτο μέρος τῆς μελέ-

1. Ἄρ. φύλ. 633-656, 28.8.1963 - 6.2.1964.

της του, όπου ύποδειγματικά κατατάσσει καθ' ὕλην τὰ ἔργα τοῦ Νικοδήμου καὶ μᾶς παρουσιάζει ἓνα ἄγνωστο στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἔργο του ἀπὸ τῆ ρωσικῆ του μετάφραση.

Θὰ ἤθελα, πάντως, νὰ παρατηρήσω ὅτι μεγάλο μέρος τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας παρουσιάζεται μόνο μεταφρασμένο στὰ γαλλικά. Ἴσως, ὁμως, αὐτὸ νὰ ὀφείλεται σὲ ἐκδοτικὲς ἀνάγκες. Ἐπίσης τὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ τὸ θάνατο τοῦ Νικοδήμου ἔχει τεθῆ στὸ τέλος τοῦ β' μέρους, ἐνῶ κανονικά θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ πρώτου, ὅπου ἡ βιογραφία του. Οἱ παρατηρήσεις μου ὁμως αὐτὲς οὔτε μποροῦν οὔτε σκοποῦ ἔχουν νὰ κλονίσουν τὴν ἀξία τῆς μελέτης. Ὁ σ. πρέπει νὰ εἶναι περήφανος πὺ ἡ ουστηματικὴ ἐργασία του ἀπέδωσε μιὰ τόσο ἀξιόλογη ἱστορικοθεολογικὴ μελέτη γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ρεύματα τῆς νεοελληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως. Στὸ παρελθὸν εἶδαμε, βέβαια, μερικὲς συμβολὲς γιὰ τοὺς Κολλυβάδες καὶ ἄλλοι χαρακτηρίσαν τὸ κίνημά τους σκοταδισμό (Παπαντωνίου, Βαλέτας) καὶ ἄλλοι ἀναγέννηση (Βερίτης, Κολιτσάρας). Ὁ σ. τὸ χαρακτηρίζει παραδοσιακὸ ἐπιστροφή στὶς ρίζες. Σκοπὸς τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματός μου δὲν εἶναι νὰ πάρω θέση στὸ χαρακτηρισμὸ τῶν Κολλυβάδων. Ἐπιθυμῶ πάντως νὰ τονίσω ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἡ σχολὴ τῶν Κολλυβάδων ἦταν πράγματι σκοταδιστικὴ, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ καρποφόρο σταθμὸ στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ ὑποδοῦλου γένους μας. Καὶ αὐτὸ κάνει τὴ μελέτη τοῦ κ. Παπουλίδη ἀκόμη πιὸ ἐμπρόσδεκτη.

Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Θ. Β ο γ ι α τ ζ ῆ, 'Η γεωπολιτική και οικονομική σπουδαιότης διὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ μακεδονοθρακικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1968 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 27), 8ον, σελ. 23.

Κατὰ τὴν κατοχὴ καὶ τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση χρόνια κυκλοφόρησε πληθὸς μελετημάτων σχετικῶν μὲ τὶς «ἀναγκαῖες» ἑδαφικὲς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν «ἀπαραίτητο» ζωτικὸν χῶρον, πὺ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ ἀποκτήσῃ. Ὅλες οἱ μελέτες αὐτὲς ἔπασαν ἀπ' τὸ ἴδιο βασικὸ ἐλάττωμα. Ἄν καὶ γράφτηκαν κυρίως ἀπὸ οἰκονομολόγους, οἱ συγγραφεῖς τους σὲ στιγμὲς ἔθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὀνειρῶν λησιμόνησαν πὺ οἱ ὑπάρχοντες συντελεστὲς τῆς παραγωγῆς, τὸ ἔδαφος καὶ ἡ ἐργασία, ἦταν σὲ θέση, μὲ κατάλληλη βέβαια ἀξιοποίηση, νὰ καταστήσουν βιώσιμη τὴν Ἑλλάδα, καὶ μὲ μεγαλύτερο ἀκόμη πληθυσμὸ. Ἀπὸ τότε πέρασαν 25 σχεδὸν χρόνια καὶ παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη πρόοδο τῆς Ἑλλάδος σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς — μολονότι ὁ πόλεμος ἔληξε γιὰ μᾶς τὸ 1950 — διαπιστώνουμε ὅτι συστηματικὴ ἐργασία πρὸς τὴν πλήρη ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων τοῦ τόπου μας δὲν πραγματοποιήθηκε, παρὰ τὰ μεσσιανικὰ κηρύγματα τῶν ἐκάστοτε κυβερνήσεων. Αἰσθανόμεσθε τουλάχιστο τὴν ἱκανοποίηση νὰ βλέπουμε ἐκδόσεις μελετῶν, σὰν τὴν παρούσα τοῦ κ. Βογιατζή, πὺ γραμμῆν μὲ εἰλικρίνεια καὶ βαθειὰ γνώσῃ τῆς πραγματικότητος ἀνατάρσσει τὶς νεφέλες τῆς ἔθνικῆς μας μακαριότητος. Τὰ προβλήματα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης δὲν θεωροῦνται ἀπὸ τὸν συγγρ. προβλήματα τοπικά. Ἀντίθετα, ἀποτελοῦν ζητήματα πὺ ἀφοροῦν ὀλόκληρον τὸν ἑλληνισμόν, ὡς ἔθνος καὶ ὡς κράτος, μὰ πὺ ὁ μακεδονοθρακικὸς χῶρος μαζὶ μὲ τὴν Ἠπειρὸν ἀποτελοῦν τὴ σπονδυλικὴν τοὺ στήλην.

Δὲν ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη ἐξάρση τῆς συμβολῆς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ὄχι μόνον στὴν ἱστορία τοῦ γένους μας, ἀλλὰ καὶ στὴν οἰκονομικὴ καὶ δημογραφικὴ ἀνάπτυξιν ὅσο καὶ στὴ στρατιωτικὴ ἄμυνα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ οἰμασία τῶν περιοχῶν αὐτῶν γιὰ τὸ ἔθνικὸ σύνολο παραμένει καὶ σήμερα, μετὰ παρέλευσην δεκαετιῶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσίν τους, σεβαστὴ γιὰ τὴ θεωρητικὴν ἔρευνα, ὄχι ὁμως καὶ γιὰ τὴν κρατικὴν πολιτικὴν. Ἡ Μα-